

Ο ΕΞΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, 1922-1953

(ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΣΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ ΜΟΝΟΠΩΛΙΟ)

Η πρώτη μονάδα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα δημιουργήθηκε το 1889 στην Αθήνα από τη Γενική Εταιρία Εργοληψιών. Δέκα χρόνια αργότερα το 1899, η Εθνική Τράπεζα, η Γενική Εταιρία Εργοληψιών και η Thomson-Houston της Μεσογείου ίδρυσαν την Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρεία με σκοπό την εκμετάλλευση μηχανημάτων και μηχανών συστήματος Thomson-Houston για την παραγωγή και χρήση της ηλεκτρικής ενέργειας. Η Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρεία ανέλαβε σταδιακά την ηλεκτροδότηση των μεγαλύτερων ελληνικών πόλεων που την εποχή εκείνη ήταν και τα σημαντικότερα βιομηχανικά και εμπορικά κέντρα της χώρας, δηλαδή της Αθήνας, του Πειραιά, της Πάτρας, της Ερμούπολης, της Καλαμάτας, του Αργοστολίου και της Χαλκίδας. Οι πόλεις αυτές ήταν προσοδοφόρες για την Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρεία γιατί έδιδαν τη δυνατότητα στην Εταιρεία να προμηθεύει ηλεκτρική ενέργεια, όχι μόνο στον τομέα του φωτισμού αλλά και στους τομείς των μεταφορών και της βιομηχανίας.

Με την έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1914, ο βιομηχανικός τομέας της παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα γνώρισε παρατεταμένη κρίση που οφείλονταν στην έλλειψη και στην απότομη άνοδο της τιμής της εισαγόμενης καύσιμης πρώτης ύλης (γαιάνθρακες και πετρέλαιο), που χρησιμοποιούσε ο τομέας αυτός στην παραγωγή.

Προσπάθειες για την ανάπτυξη του τομέα παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας ξεκίνησαν αμέσως μετά το τέλος της μικρασιατικής καταστροφής, με πρωτοβουλίες της Εθνικής Τράπεζας. Άξονας αυτών των προσπαθειών αποτέλεσε η ανασυγκρότηση του τομέα παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας στην Αθήνα με την ίδρυση νέων μονάδων παραγωγής. Οι ενέργειες αυτές απαιτούσαν μεγάλες επενδύσεις οι οποίες όμως δεν μπορούσαν να πραγματοποιηθούν χωρίς τη βοήθεια του ξένου κεφαλαίου, την οποία και επεδίωξε η Εθνική Τράπεζα.

Η περίοδος του μεσοπολέμου στον τομέα της παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας χαρακτηρίστηκε από:

1) Την κατάτμηση της παραγωγής και τον συνδυασμό στις ίδιες εταιρείες της δραστηριότητας παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και άλλων

παραγωγικών δραστηριοτήτων με μικρό βαθμό συγκέντρωσης κεφαλαίου. Κάποια μικρής έκτασης συγχώνευση κεφαλαίων πραγματοποιείται εντούτοις γύρω από την Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρία και την εταιρεία Γαλιλαίος" που την περίοδο αυτή εξαγοράζουν ορισμένα εργοστάσια παραγωγής.

2) Τη χρήση εισαγόμενης καύσιμης πρώτης ύλης (γαιάνθρακα και πετρελαίου). Με την έναρξη της δεκαετούς εμπόλεμης κατάστασης (1912-1922), έγιναν εμφανείς οι επιπτώσεις για τη χώρα από την εξάρτησή της από την εισαγόμενη καύσιμη ύλη. Οι επιπτώσεις αυτές ήταν κατ' αρχήν η έλλειψη καύσιμης ύλης αλλά και η απότομη αύξηση της τιμής της. Λύση στο πρόβλημα αυτό δεν υπήρχε, εκτός από την προσπάθεια εκμετάλλευσης των εγχώριων πλουτοπαραγωγικών πόρων, δηλαδή των υδατοπτώσεων και του λιγνίτη. Το κράτος αλλά και η Εθνική Τράπεζα θα στρέψουν την προσοχή τους στη μελέτη των δυνατοτήτων εκμετάλλευσης των εγχώριων πλουτοπαραγωγικών πόρων, αναθέτοντας και πραγματοποιώντας μια σειρά μελετών. Στην προσπάθεια αυτή εντάσσεται και ο νόμος του 1922, σχετικά με την εκμετάλλευση των ρεόντων υδάτων. Όμως, όλα αυτά τα σχέδια θα παραμείνουν στο επίπεδο των μελετών και των προθέσεων και αυτό γιατί τα υδροηλεκτρικά έργα έχουν ανάγκη από μεγάλες επενδύσεις στην κατασκευή τους. Οι επενδύσεις αυτές την επομένη της μικρασιατικής καταστροφής και της δεκαετούς εμπόλεμης κατάστασης, ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθούν από ελληνικά κεφάλαια που σπάνιζαν. Η ελληνική οικονομία είχε να αντιμετωπίσει επείγουσες ανάγκες για την αποκατάσταση των προσφύγων. Το Κράτος και η Εθνική Τράπεζα ζήτησαν τη συνδρομή των ξένων επενδυτών, οι οποίοι όμως δεν ενδιαφέρονταν την εποχή εκείνη να συμμετάσχουν σε έργα, που απαιτούσαν μεγάλες ακινητοποιήσεις κεφαλαίων που θα απέδιδαν μακρόχρονα. Οι ξένοι προτιμούσαν να αναπτύξουν στην Αθήνα, αλλά και σε άλλες πόλεις, θερμικές εγκαταστάσεις και να επιβάλλουν την κατανάλωση καύσιμης πρώτης ύλης που να προέρχεται από τις χώρες τους, ώστε να ενισχυθεί το εξαγωγικό εμπόριο των χωρών τους. Η Power and Traction που ανέλαβε τελικά τον τομέα παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας της περιοχής των Αθηνών στάθηκε εμπόδιο, το 1930, στις προσπάθειες άλλων εταιρειών (Γαλιλαίος) να εκμεταλλευθούν τις υδατοπτώσεις.

Με το νόμο για την εκμετάλλευση των ρεόντων υδάτων του 1922 βλέπουμε για πρώτη φορά να εμφανίζεται στον τομέα του ηλεκτρισμού η έννοια της επιχείρησης κοινής ωφέλειας. Επίσης για πρώτη φορά βλέπουμε το ελληνικό κράτος να επεμβαίνει για να ρυθμίσει ζητήματα απαλλοτριώσεων,

κ.λ.π. Ένας ακόμη λόγος που δεν αναπτύχθηκαν υδροηλεκτρικά έργα στην Ελλάδα, ήταν και η έλλειψη κάθε στρατηγικής και ενδιαφέροντος για την κατασκευή ηλεκτροβόρας βιομηχανίας, χημικής και μεταλλουργικής, καθώς και για τον εξηλεκτρισμό, σε ευρεία κλίμακα, των σιδηροδρόμων, ώστε η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από υδροηλεκτρικά έργα να αντιστοιχεί σε ανάλογη ζήτηση. Η ίδρυση υδροηλεκτρικών έργων που για αντικειμενικούς λόγους θα βρίσκονταν απομακρυσμένα από τα μεγάλα κέντρα κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας, θα είχε σαν αποτέλεσμα τη διασύνδεση των τοπικών δικτύων, ώστε να γίνει δυνατή η μεταφορά της ηλεκτρικής ενέργειας από τα απομακρυσμένα κέντρα παραγωγής στα μεγάλα αστικά κέντρα. Στην Ελλάδα την εποχή του μεσοπολέμου η μόνη διασύνδεση που μελετήθηκε είναι εκείνη του δικτύου της Πελοποννήσου από την Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρεία.

3) Την ανασυγκρότηση του τομέα παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας στην περιοχή της Αθήνας και του Πειραιά. Από την αγορά των περιοχών αυτών εκτοπίσθηκε οριστικά η Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρεία που διατήρησε το προνόμιο παραγωγής και διανομής ηλεκτρική ενέργειας στις άλλες περιοχές που ήταν ήδη εγκατεστημένη. Την Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρεία φορέα ελληνικών γαλλικών και βελγικών συμφερόντων αντικατέστησε η Γενική Ελληνική Εταιρεία με τις θυγατρικές της, την Ηλεκτρική Εταιρεία Παραγωγής, την Ηλεκτρική Εταιρεία Διανομής και την Ηλεκτρική Εταιρεία Μεταφορών και την Εταιρεία Ελληνικοί Ηλεκτρικοί Σιδηρόδρομοι που συγκροτήθηκαν από αγγλικά και ελληνικά κεφάλαια. Σε όλες αυτές τις εταιρείες σταθερή παρέμεινε η συμμετοχή της Εθνικής Τράπεζας. Στις επιλογές της Εθνικής Τράπεζας οφείλεται κατά μεγάλο μέρος η όλη ανασυγκρότηση της παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας στην περιοχή της Αθήνας και του Πειραιά με τη συμμετοχή των αγγλικών κεφαλαίων και την κατασκευή του νέου θερμικού εργοστασίου παραγωγής στον όρμο του Αγ. Γεωργίου. Αργότερα, το 1930, οι εταιρείες Ηλεκτρική Εταιρεία Παραγωγής και Ηλεκτρική Εταιρεία Διανομής συγχωνεύθηκαν σε μια ενιαία εταιρεία την Ηλεκτρική Εταιρεία Αθηνών-Πειραιώς. Η σύμβαση που τελικά υπογράφηκε για την παραγωγή και διανομή ηλεκτρικής ενέργειας στην περιοχή των Αθηνών και του Πειραιά επικρίθηκε έντονα, τόσο για τη χρονική διάρκεια παραχώρησης του μονοπωλίου και τον τρόπο καθορισμού των τιμολογίων, όσο και γιατί δεν προέβλεπε την εκμετάλλευση των εγχώριων πλουτοπαραγωγικών πόρων του λιγνίτη και των υδατοπτώσεων. Με δεδομένη την πολιτική και οικονομική συγκυρία της εποχής είναι αμφίβολο εάν η ελληνική πλευρά είχε τη δυνατότητα να επιτύχει κάτι καλύτερο. Είναι

ενδεικτικό ότι η Εθνική Τράπεζα στα πρώτα στάδια των διαπραγματεύσεων με τους ξένους, προσπάθησε να προωθήσει τα σχέδια που είχε εκπονήσει για την εκμετάλλευση των υδατοπτώσεων χωρίς επιτυχία καθώς οι ξένοι κεφαλαιούχοι ήταν εντελώς αρνητικοί σε μια τέτοια προοπτική. Η σύμβαση αυτή δικαιολογημένα ως ένα βαθμό πολεμήθηκε από τους μετόχους της Ελληνικής Ηλεκτρικής Εταιρείας που με τον τρόπο αυτό εκτοπίζονταν από την αγορά της Αθήνας και του Πειραιά.

4) Τον έντονο παρεμβατισμό του κράτους. Ο παρεμβατισμός του κράτους έγινε εντονότερος με τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν η γενικότερη αναταραχή στο οικονομικό επίπεδο δημιούργησε προβλήματα στην ομαλή λειτουργία των εταιρειών, που έβλεπαν τα έσοδα τους να εξανεμίζονται κάτω από το βάρος υπέρογκων δαπανών. Οι εταιρείες δεν είχαν τη δυνατότητα να αναπροσαρμόσουν τα τιμολόγια τους στις νέες συνθήκες, γιατί οι όροι των συμβάσεών τους δεν το επέτρεπαν. Το κράτος αναγκάστηκε να επέμβει για τον καθορισμό νέων τιμολογίων, χρηματοδότησε τις εταιρείες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας υπό τον όρο όμως να ελέγχει τη διαχείριση τους και απαγόρευσε μέχρι την αποπληρωμή των δανείων την εξυπηρέτηση του μετοχικού κεφαλαίου.

Κατά τον Κ.Γουναράκη, κανένας έμπειρος επιχειρηματίας στη δεκαετία του 1920 δεν διακινδύνευε τα κεφάλαιά του σε ηλεκτρικές επιχειρήσεις, αφού τα κεφάλαια του θα έμπαιναν κάτω από τον έλεγχο της αρμόδιας κρατικής υπηρεσίας

5) Την οικονομική κρίση του 1929. Οι επιπτώσεις που παρατηρήθηκαν στις βιομηχανικά αναπτυσσόμενες χώρες στις βιομηχανίες ηλεκτρικής ενέργειας (μείωση της βιομηχανικής παραγωγής), δεν έγιναν αισθητές στην Ελλάδα και αυτό γιατί, αφ' ενός μεν δεν ήταν αξιόλογη η χρήση ηλεκτρικής ενέργειας στην ελληνική βιομηχανία της εποχής και αφ' ετέρου γιατί, η οικονομική κρίση δεν επηρέασε με τον ίδιο τρόπο τις περιφερειακές χώρες, στις οποίες πολλές φορές παρατηρήθηκε και άνοδος της βιομηχανικής παραγωγής, που υποκαθιστούσε με εγχώρια παραγωγή προϊόντα που μέχρι τότε εισάγονταν από τις αναπτυσσόμενες βιομηχανικά χώρες.

Αποτέλεσμα όλων όσων αναφέρθηκαν παραπάνω ήταν, στη διάρκεια του μεσοπολέμου, να οδηγηθούμε σε μία ραγδαία ανάπτυξη μικρών τοπικών μονάδων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Έτσι, ενώ το 1918, είκοσι μία πόλεις της Παλαιάς Ελλάδας και τρεις πόλεις της νέας Ελλάδας διέθεταν

εργοστάσια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας που ηλεκτροδοτούσαν αντίστοιχα το 17,5% και το 5,5% του πληθυσμού των περιοχών αυτών, τις παραμονές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, περίπου 340 επιχειρήσεις ηλεκτροδοτούσαν πλέον όλες τις πόλεις της Ελλάδας με περισσότερους από 2000 κατοίκους. Παρόλα αυτά η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας ανά κάτοικο στην Ελλάδα, το 1939, συγκρινόμενη με εκείνη των χωρών της Δυτικής Ευρώπης παρέμενε παρά πολύ χαμηλή, μόλις 38,2 Kwh. Χαρακτηριστικά, αναφέρουμε ότι την ίδια εποχή στην Ιταλία η κατανάλωση ανά κάτοικο ήταν 368 Kwh και στη Νορβηγία 2.770 kwh.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, επανέφερε στο προσκήνιο τα προβλήματα που είχε αντιμετωπίσει ο τομέας παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας όταν ξέσπασε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και οφείλονταν στην εξάρτηση της βιομηχανίας από την εισαγόμενη πρώτη ύλη.

Το 1948 η κατάσταση συνοπτικά μπορεί να περιγραφεί ως εξής:

1) Σοβαρή έλλειψη ηλεκτρικής ενέργειας χωρίς δυνατότητες παραπέρα ανάπτυξης. Προπολεμικά ανά κάτοικο αναλογούσε κάθε χρόνο παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας που έφθανε μόλις τις 42,75 KWH κατά τη Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού και 38,2 κατά την U.N.N.R.A.

2) Ανισοβαρής κατανομή της χρησιμοποίησης της ηλεκτρικής ενέργειας στη χώρα, με πλήρη αδυναμία χρησιμοποίησης αυτής στο μεγαλύτερο μέρος της επικράτειας. Επιπρόσθετα και εκεί που υπήρχε δυνατότητα χρησιμοποίησής της δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν όλες οι επιτακτικές ανάγκες.

3) Εξαγωγή συναλλάγματος για την προμήθεια καυσίμων για τη λειτουργία των ηλεκτρικών εγκαταστάσεων.

4) Εξάρτηση της κίνησης στη βιομηχανία και όλων των παραγωγικών προσπαθειών και των στοιχειωδέστερων κοινωνικών αναγκών του πληθυσμού από το εξωτερικό.

5) Μεγάλες διαφορές στο κόστος παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από περιοχή σε περιοχή, με απaráδεκτα υψηλό κόστος σε ορισμένες περιοχές.

6) Μη χρησιμοποίηση των υδάτων και των λιγνιτικών κοιτασμάτων.

7) Ταλαιπωρία όσων χρησιμοποιούσαν ηλεκτρική ενέργεια και ζημιές στη βιομηχανία από τις συνεχείς βλάβες των γηρασμένων εγκαταστάσεων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας.

8) Λίγα περιθώρια για ανασυγκρότηση των εγκαταστάσεων που ήδη υπήρχαν.

Προϋποθέσεις για την ανασυγκρότηση του βιομηχανικού αυτού τομέα μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν 1) η αξιοποίηση των εγχώριων πλουτοπαραγωγικών πόρων, που απαιτούσε όμως τεράστιες επενδύσεις οι οποίες δεν μπορούσαν να πραγματοποιηθούν από τους μεμονωμένους βιομηχάνους παραγωγής ενέργειας, 2) η ενοποίηση της παραγωγής σε ενιαίο διασυνδεδεμένο δίκτυο, ώστε τα φορτία να επιμερίζονται σε εθνική κλίμακα και 3) η ύπαρξη ενιαίου φορέα που θα επέτρεπε τον επιμερισμό του κόστους ανάμεσα στις κερδοφόρες και ζημιογόνες περιοχές. Η ανασυγκρότηση όμως απαιτούσε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και πάλι ξένη βοήθεια τόσο για το σχεδιασμό, όσο και για τη χρηματοδότηση των μεταπολεμικών έργων μεγάλης κλίμακας, έθετε δε δεσμευτικά στην ουσία πλαίσια στην εξέλιξη της ηλεκτρικής βιομηχανίας προς την κατεύθυνση του κρατικού μονοπωλίου. Μια εξέλιξη που η δυνατότητα πραγματοποίησής της, την επομένη του πολέμου, αμφισβητήθηκε έντονα από τους επικριτές του καπιταλιστικού συστήματος, όπως π.χ. τον Δ. Μπάτση, σαν ανέφικτη μέσα στα πλαίσια του υπάρχοντος συστήματος. Κατά την άποψή μας την εποχή εκείνη δόθηκε από τους επικριτές μεγάλη βαρύτητα στις γενικότερες αντιθέσεις και αδράνειες του οικονομικού και πολιτικού συστήματος, με αποτέλεσμα να αγνοηθεί η δυναμική που αναπτυσσόταν στα ίδια τα πλαίσια της συγκεκριμένης βιομηχανίας για τον τρόπο παραπέρα ανάπτυξής της. Πράγματι για να εξαπλωθεί η ηλεκτρική ενέργεια ομοιόμορφα σ' όλη τη χώρα και για να αξιοποιηθεί αποτελεσματικά, τόσο στη βιομηχανία όσο και στην ύπαιθρο ο κλάδος αυτός, έπρεπε να πραγματοποιηθεί ένα ποιοτικό άλμα να ξεπεραστούν οι αντιφάσεις και αντιθέσεις που αναπτύσσονταν στους κόλπους του και που αποτελούσαν τροχοπέδη στην γενικότερη εξέλιξη του.

Η διαφοροποίηση των πηγών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και η αύξηση των καταναλωτών έδειχναν ότι θα ήταν ωφέλιμη η ενοποίηση των εργοστασίων και των καταναλωτών σ' ένα διασυνδεδεμένο δίκτυο. Το διασυνδεδεμένο όμως δίκτυο, έπρεπε να αντιμετωπίσει λεπτά τεχνικά ζητήματα και ιδιόρρυθμα προβλήματα εμπορικής διαχείρισης. Κατ' αρχήν ήταν απαραίτητος ο καθορισμός και η χρησιμοποίηση της ίδιας τάσης και της ίδιας συχνότητας του προϊόντος από όλες τις εταιρείες. Αλλά πέρα απ' αυτό ο ηλεκτρισμός αντιμετωπίζει μια βασική δυσκολία σε σχέση με τη μεταβλητή του χρόνου. Η ηλεκτρική ενέργεια μεταδίδεται με την ταχύτητα του φωτός και δεν αποθηκεύεται πράγμα που συνεπάγεται μια άμεση κατανάλωση και που επιβάλλει έναν αυστηρό συγχρονισμό ανάμεσα σ' όλες τις μηχανές του

δικτύου. Οι ιδιωτικές εταιρείες κατά το μεσοπόλεμο δεν ήταν ικανές από μόνες τους να δεχθούν την πειθαρχία που ήταν απαραίτητη.

Η ανάγκη δημιουργίας κρατικού μονοπωλίου γεννήθηκε από τη στιγμή που ο ηλεκτρισμός ξέφευγε από τον τοπικό του χαρακτήρα. Ένα εργοστάσιο που εξυπηρετεί μ' ένα δίκτυο διανομής ένα δήμο ή μια κοινότητα εξαρτιόταν φυσικά από το δήμο ή την κοινότητα, ή το πολύ-πολύ από μια ομάδα δήμων ή κοινοτήτων. Η ανάγκη να συνδεθεί η βιομηχανία παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας με το κράτος εμφανίσθηκε με την ανάγκη δημιουργίας μεγάλων έργων και κυρίως φραγμάτων. Η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας που προέρχονταν από τέτοιου είδους μεγάλες μονάδες παραγωγής δεν μπορούσε να έχει χαρακτήρα τοπικό, ξεπερνούσε τα όρια της περιφέρειας στην οποία βρισκόταν εγκατεστημένο το εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Η παραγωγή έπρεπε να μεταφερθεί σε ζώνες υψηλής κατανάλωσης, και η καταλληλότερη αρχή για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος την εποχή εκείνη ήταν το Κράτος.

N. Παντελάκης